

PÁLYÁZATI AZONOSÍTÓ:
NKA 207134/00425

Beszámoló a Brigetio/Szőny-Stadion út lelőhelyen 2022 nyarán végzett régészeti tervásatás eredményeiről (2023. június 16.– augusztus 18.)

A Komáromi Klapka György Múzeum és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar (ELTE BTK) Régészettudományi Intézete, Ókori Régészeti Tanszéke között 1992 óta zajló együttműködésének 32. évében az alábbi ásatási eredmények születtek, a továbbiakban felsorolt munkatársak részvételének köszönhetően.

Ásatásvezetők: Dr. Bartus Dávid tanszékvezető egyetemi docens (ELTE BTK Régészettudományi Intézet, Ókori Régészeti Tanszék); Szamadó Emese régész, múzeumigazgató (Komáromi Klapka György Múzeum).

Régészek: dr. Gátfalvi-Delbó Gabriella (KGYM), dr. Juhász Lajos, dr. Simon Bence, dr. Szabó Melinda, Olasz Rita, Párkányi Bence, Hümpfner Dániel (ELTE), dr. Barna Ferenc.

Régészhallgatók: Apostol Balázs, Balázs Bence, Darvas-Tanács Illés, Gönczi Nagy Gergő, Grandi Emilia, Kerepesi Gabriella, Lenár Vilmos, Ekrik Ákos, Hegedűs Domonkos, Ivancsics Kitti, Juhász Balázs, Kima Petra, Király Anna, Major Zsigmond, Máté Dorottya, Milchram Márton, Mórocz Bence, Müller Ákos, Négyökrü Tibor, Németh Anna, Németh Lilla, Oláh Alexandra, Papp Zsolt Tamás, Peng Mátyás, Purgel Miklós, Ray-Bene Julianna, Reményi Brúnó, Szigeti Réka, Szilágyi Balázs, Szunyogh Kata, Takács Vilmos, Végh András

1. Előzmények

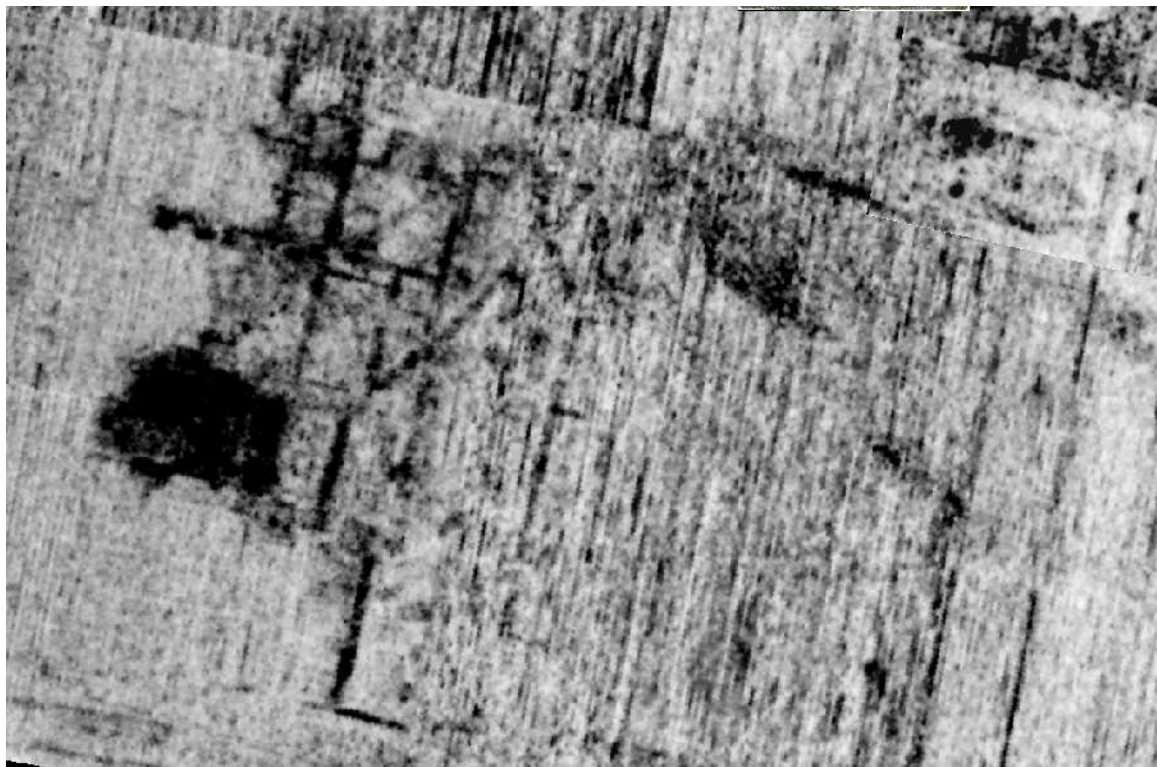

A brigetioilegiotábor területén, Szőny, Stadion út lelőhelyen a korábbi évek légrégészeti kutatásai alapján azonosított területen 2017-2018-ban mintegy 900 m²-es területen végzett feltárást az Eötvös Loránd Tudományegyetem Ókori Régészeti Tanszéke és a Komáromi Klapka György Múzeum, aminek során egy nagy méretű apszisos épületet sikerült részlegesen feltárni, valamint a brigetioilegiotábor korábbi periódusait is meghatároztuk.

Az 1. periódus a tábor alapításához kapcsolható, és a Kr. u. 2. század elejére keltezhető, nagyrészt fekete, égett réteg formájában jelentkezett. A 2. periódus a tábor fő periódusa, egy legalább 20 helyiségből álló, minimum 700 m² nagyságú épületet sikerült feltárunk, helyenként álló falakkal, in situ falfestményekkel a falakon, valamint több terrazzopadlóval. A 3.-4. periódus a 4. század első felére keltezhető, amikor a szomszédos katonavárosból a táborba költöznek, és a korábbi táborépületek helyére hevenyészett házakat építenek. Az 5. periódus a bélyeges téglák (Terentius és Frigeridusdux) alapján a 370-es évek elején épült, masszív kőfalai a legtöbb helyen teljes egészében megmaradtak. A reprezentatív apszisos épület császári fogadóhelyiségként is funkcionálhatott, valószínűleg itt kerülhetett sor 375. november 17-én a kvád követek és I. Valentinianus találkozójára, ami a császár halálával végződött. A 6. periódusban az épület egy részét feladják, padlófűtést alakítanak ki benne és valószínűleg lakóépületként használják a római kor végéig.

A 2019-ben a tábor területén végzett régészeti feltárás elsődleges célja a legiotábor északi főkapujának, a porta praetoriának a feltárása volt, valamint a viapraetoria fekvésének és szerkezetének tisztázása. Mind a kaputornyok, mind az azokat összekötő kapunyílások masszív kőalapozással rendelkeztek, a felmenő falakból azonban mindössze néhány kváderkő maradt a helyén. A tornyok belső szerkezetéről így kevés információval rendelkezünk, a nyugati toronyban egy későbbi átépítés nyomait sikerült azonosítanunk, a keleti toronyban pedig egy masszív meszes réteget találtunk, ami egy átépítéshez, vagy esetleg a torony lebontásához kapcsolható. Sikerült feltárunk a kapunk keresztülvezető viapraetoria kőlapokkal fedett útfelületének egy részét, valamint az erre merőleges, szintén részben kőlapokkal fedett viasagularis egy szakaszát. A déli feltárási területen a viapraetoriát két oldalról szegélyező oszlopsor bázisai közül ötöt sikerült megtalálni, valamint feltártunk egy késő római mészégető kemencét is

A feltárásokkal párhuzamosan folyamatosan geofizikai felméréseket végeztünk a területen, ami alapján a további ásatások legoptimálisabb helyszínei jól meghatározhatóak.

A 2023-as feltárás közvetlen előzménye a 2021-es és 2022-es ásatási szezon. 2021-ben kezdtük el a legiotáborpraetenturájában található katonai fürdő feltárását, a két év alatt mintegy 1200 m² területet tártunk fel a nagyjából 6000 nm² alapterületű épületből.

Ebben a két évben összesen 7 szelvénycsoportot nyitottunk, amelyek révén három hidegvizes medencét tartalmazó helyiséget, egy melegvizes medencét és a hozzá kapcsolódó helyiséget, valamint több, padlófűtéssel ellátott helyiséget feltárni. Több helyen megfigyelhető volt a padlófűtés megújítása, ezeken a helyeken a korábbi fűtésrendszer feltöltése után annak tetejére egy újabb hypocaustumot építettek. Több helyen sikerül a medencékhez tartozó vízvezető csatornákat is megtalálni, illetve a déli hidegvizes medencéhez csatlakozó ólom vízvezeték csövet is. A helyiségekben több helyen a padlózat is megmaradt, ez periódusonként különböző volt, terrazzo, opus spicatum és vörös mészkő lapokat használó fázisok voltak elkülöníthetők. A hidegvizes medencék elhelyezkedése alapján egy K-Ny irányú szimmetriatengely feltételezhető a fürdő tekintetében.

A fűtött helyiségekhez kapcsolódva az épület É-i és D-i zárófalainál három praefurniumot tártunk fel. Ezek közül az egyik egy melegvizes medencéhez kapcsolódott. A fürdő É-i traktusában három nagyobb fűtött helyiség volt, amelyek közül az egyiket a használat során két, kisebb helyiségre osztották, és mind a kettőt továbbra is fűtötték. A D-i traktusban is megfigyelhető volt több átépítés nyoma. A hidegvizes medencétől Ny-ra eső helyiséget először teljes felületben fűtötték, majd fűtőcsatornákat hoztak létre egy következő fázisban. Az utolsó fázisban a fűtőcsatornákat áthelyezték.

A késő római időszakban egy csontfésűket készítő műhely működött a korábbi fürdő területén, amelynek hulladékanyagát - több ezer lefűrészelt agancsot és fésűtöredéket, félkész termékeket és egyéb csonthulladékot - egy kút visszatöltésében találtuk meg. A fürdő területén előkerült leletanyagból említésre érdemes három éremkincs, az egyik arany gyöngyököt is tartalmazott, egy strigilis, egy vas aryballos, valamint egy törött csontfűrész.

2. A 2023-as feltárások

Az előző évben nyitott szelvényekhez illeszkedve választottuk ki. A szelvények kijelölésénél a cél a fürdő NY-i, É-i és D-i kiterjedésének meghatározása, illetve kelet felé a basilicathermarummal való kapcsolatának feltérképezése volt. A fürdő központi épületegyüttesének határait sikerült meghatározni, azonban kiszolgáló és fűtő helyiségek még elképzelhetők a feltárt területen túl.

A munka gépi humuszolással kezdődött június 16-án, június 19-től megkezdődött a kézi bontás is a szakaszosan folytatódó gépi humuszolás mellett. A felszíni humuszréteg vastagsága változó volt, a déli felületeken viszonylag vékony volt, magasan kerültek elő római kori jelenségek, az északi felületen több gépi földmunkára volt szükség.

A feltárt terület madártávlatból

A legio XI Claudia bélyegével ellátott téglákból készült hypocaustum

A munkát a DK-i és ÉK-i felületek feltáráásával kezdtük. A DK-i területen a 2022-ben kibontott, hidegvizes medence melletti fűtött helyiség további részei kerültek felszínre. Feltűnően jó állapotban maradtak meg a hypocaustum rendszer kör alakú téglákból rakott oszlopai. A fürdő építésének kronológiai meghatározását segítik a fűtésrendszer alapját jelentő téglák, amik egytől egyik a legio XI Claudia bélyegét viselik. Ez a fürdő építésének egy korai

periódusát i.sz. 101-105 közé keltezi. További kutatást igényel annak a jelenségnek a megfejtése, hogy az

ezekkel a téglákkal egyszerre beépített fűtésoszlopokon a legio I Adiutrixbélyege található.

Feltehetően, a kutatás korábbi állításával ellentétben számolhatunk azzal, hogy a legio I Adiutrixot nem vezényelték át i.sz. 101-ben a dák háborúban érintett területekre, hanem vexillatiói továbbra is a brigetióilegiótábor területén tartózkodtak. A helyiséghez tartozó praefurnium helyét egyelőre nem sikerült megnyugtatóan tisztázni. Feltehetően ennek a helyiségnek a déli fala jelenti a fürdő kiterjedésének déli végét. A hypocaustum betöltésének bontása során ebben a szelvényben egy vas aryallos töredéke került elő.

Caliga lenyomata és a legio XI Claudia bélyege egy téglán.

Az ÉK-i szelvényben a radarképek alapján a basilica apszisos, északi lezárását vártuk. A basilicát lezáró apszis más tagolást mutatott feltárás után, mint a radarképek alapján feltételezett alaprajz. A szelvény területének legnagyobb részét a basilicához tartozó apszis foglalta el. Ennek padlóját az utolsó periódusban vörösmész-kő-lapokkal burkolták. A korábbi időszak fa padlóját is sikerült megfogni, ez egy több centiméter vastag, egybefüggő szénréteggént jelentkezett az apszis egész területén. Ebből anyagmintát vettünk, aminek kiértékelése még folyamatban van. Nem egyértelmű a basilicát lezáró apszis, és az ettől nyugatra elhelyezkedő fűtött helyiség kronológiai viszonya. A szintén apszissal záródó, kisebb helyiség az É-i hidegvizes medence (feltárva: 2021.) mellett található. Úgy tűnik, az alatta futó csatornát a basilicát lezáró apszis alapozásakor megszüntették, de a későbbi kőkihermelések miatt ez nem egyértelmű, a két helyiség akár egyszerre is használatban lehetett.

A DNy-i szelvény területén feltárt kisebb falak már a fürdő egyik kiszolgáló helyiségének falai lehetnek. A fürdő épületéhez képest ezek elhelyezkedése kissé szabálytalan. Megfigyelhető volt, hogy egy későbbi periódusban a fürdőhöz kapcsolódó helyiség falát egy helyen visszabontották, egy ÉD-i irányú nagyobb alapozási árkot készítettek, viszont úgy tűnik, itt falat végül nem építettek, csak az alapozási árok készült el. A szelvény É-i fala mellett egy kút formája rajzolódott ki, ugyanakkor a bontás során egy pontot egy korábbi periódushoz tartozó falba/épületalapozásba ütköztünk. Feltehetőleg a kút ásói felhagyták a megkezdett kutat, amikor nagy felületben a masszív, épített körétegbe ütköztek. Ez a szelvény kifejezetten gazdag volt leletanyag tekintetében, a múzeumbarát fémkeresősök segítségével nagyszámú érem, és egy bronz szobrocska (talán szatír) került elő.

Az ÉNy-i szelvény volt a legnagyobb alapterületű a feltárt területek közül. A szelvény nagy része egy hatalmas, padlófűtéses helyiséghez tartozott. A szelvény DNy-i sarkában feltártuk a folyosót, amin keresztül ez a helyiség megközelíthető volt. A folyosótól keletre egy félkör alakú melegvizes medencének egy kisebb részlete esett a feltárt területre.

A kisebb melegvizes medence maradványai

Teljes magasságban megmaradt fűtőoszlopok

A medence terrazzo burkolatú, fűtött, oldalfalánál a tubulusok lenyomatával és helyével. A nagy fűtött helyiséget lezáró déli fal vonala nem volt teljesen összefüggő, a hypocaustum folytatódott a falvonalában és attól délre a falban megfigyelhető nyílásban (boltív? ajtó? átjáró?). Ebből következik, hogy a nagy helyiségtől délre is egy fűtött helyiség lehetett. A helyiségbe vezető folyosó vonalában észak felé a fürdő nyugati zárófala húzódik. A padlószint és a fűtőoszlopok teljes magassága a sarokban itt meghatározható volt. A fal mentén feltételezhető egy melegvizes medence, aminek terrazzo alját a hypocaustum oszlopok közé beszakadva találtuk meg. A helyiséghez egy másik, kisebb melegvizes

medence is tartozhatott, ez a 2022-ben feltárt, szintén rossz megtartású, később elfalazott melegvizes medence szimmetrikus párja a fürdő É-i oldalán. Ehhez a medencéhez egy

praefurnium is tartozott. A nagy északi helyiséget még két praefurnium fűtötte, ezek közül az egyik rosszabb megtartású, a másikat viszont teljes magasságban sikerült a feltárni. Ez a fürdő eddig feltárt legépebb praefurniuma. A praefurnium környékén lévő *suspensurae* nem téglából, hanem a hőnek jobban ellenálló kőből készültek.

A tavalyi évben tett lényeges felfedezés (a korábbi „két tábor elmélet” megcáfolása) az idei ásatással további részleteket hozott felszínre. Míg a korábbi kutatás úgy vélte,

hogy a legio I Adiutrix teljes létszámban részt vett a dák háborúban, a fürdő alépítményeiben egymáshoz épített legio XI Claudia és legio I Adiutrix bélyeges téglák alapján ezt az elméletet újra kell gondolni. Valószínűbbnek tűnik, hogy a dák háborúban a legio I Adiutrixnek csak bizonyos vexillatiói vettek részt, míg a más csapategységek Brietióban maradtak, és aktívan részt vettek a tábor építésében az i.sz. 101-114/118-as időszakban is. Ez alapján a korábbi brigetiói ásatások kronológiai megfigyeléseit is revideálni kell, mert a legio I Adiutrix bélyegek keltezési időszáma ezzel a majdnem 20 évvel megtoldható.

A brigetiói legiotábor fürdőjének azonosítása és feltárásának megkezdése az *aquincumi Thermae maiores* feltárásához fogható jelentőségű és alapján fogja meghatározni a következő évek brigetiói kutatásait.

A feltárás során a területet a hagyományos régészeti dokumentáció eszközei mellett egy DJI Mavic 2 típusú drónnal folyamatosan fotóztuk és videóztuk, valamint a feltárás fotó 3D feldolgozását is megkezdtük. A hagyományos ásatási napló mellett a feltárást minden nap videonaplóban rögzítettük, összesen mintegy 8 órányi hang és képanyagot készítve.

Közművelődés

Az ásatás izgalmasabb leleteit a megtalálást követően elhelyeztük a Komáromi Klapka György 2023 áprilisában nyílt új főépületében, a Brigetio Öröksége Látogatóközpont recepciójánál elhelyezett „új leletek” vitrinben és azokat folyamatosan cseréltük az ásatás 2 hónapja alatt.

2023. augusztus 16-án nyílt napot tartottunk az ásatáson, amelyre mintegy 250 érdeklődő volt kíváncsi. A tavalyi évhez hasonlóan a nyílt nap keretében látványásatást is tartottunk. A régészeti terepi munka minden fázisát, az ásatást, detektoros, drónos, radaros munkavégzést, rajzolást, dokumentálást és a leletanyag csomagolását is megtekinthették a látogatók, kérdezhettek az adott munkát végző kollégáktól, hallgatóktól. Így a jelenlévők „élőben” is láthatták, hogy milyen összetett, sokrétű tevékenység folyik egy ásatáson. Különösen kedvelt volt a „leletsimogató”.

2023. 08. 16-án 14 órakor
NYÍLT NAP A
LEGIOTÁBORBAN

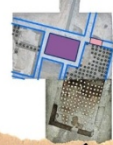
a Komárom/Szőny, Stadion úton

Klapka
MŰZÉUM
KOMÁROM

BRIGETIO
ÖRÖKSÉGE
LÁTOGATÓKÖZPONT

ELTE
EÖTVÖS LORÁND
UNIVERSITY

AZ ÁSATÁST BEMUTATJA:
DR. BARTUS DÁVID
ÁSATÁSVEZETŐ RÉGÉSZ

A BRIGETIÓI KATONAI FÜRDŐ MEGTEKINTÉSE

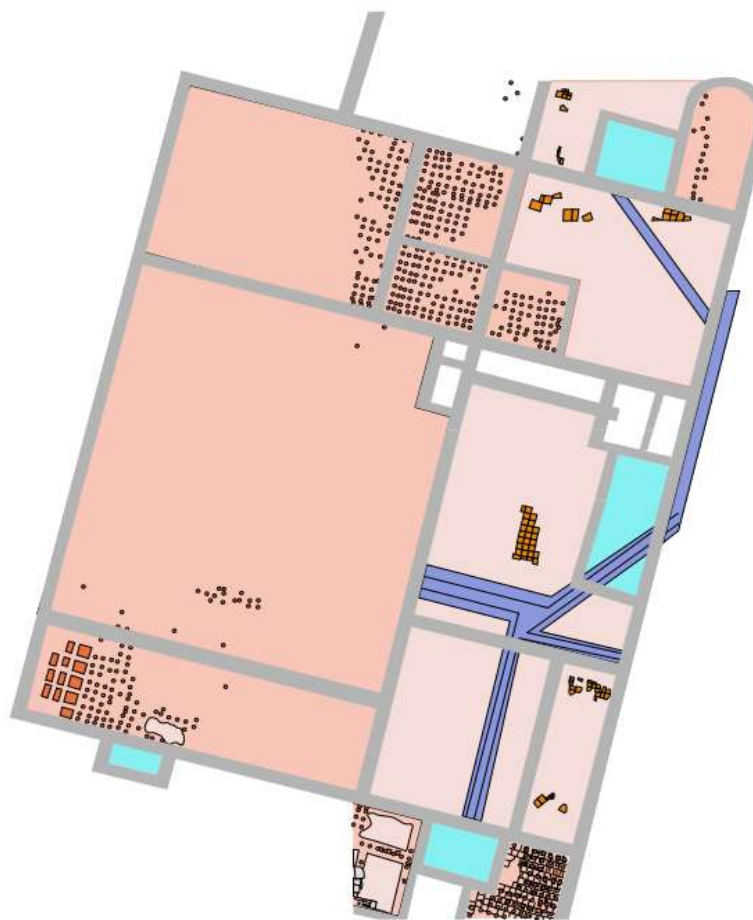

A nyílt napi vezetés megkönnyítése érdekében egy kisebb kiadványt is készítettünk, amelyet mindenki számára ingyenesen kiosztottunk.

A fentiekén kívül családi és egyéni látogatókat, 4 táborozós és 2 kirándulós csoportot fogadtunk az ásatáson, valamint a Nagyszombati Egyetem szervezésében, az Iza – Leányváron folyó ásatáson résztvevő nemzetközi régészhallgatókból álló 3 csoport is megtekintette az ásatást. Így összesen mintegy 300 fő látogatta meg a feltárást 2023 nyarán.

Tudományos eredmények összefoglalása

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem és a Komáromi Klapka György Múzeum által 2023. június 16. és 2023. augusztus 18. között Brigetio / Komárom-Szőny, Stadion út lelőhelyen végzett régészeti feltárás elsődleges célja a geofizikai felmérések alapján feltételezett, korábbi években azonosított római kori fürdő alaprajzának topográfiai tisztázása volt. A feltárás során 600 m² felületen az előző évhez hasonlóan, Brigetióban csak ritkán tapasztalt jó megtartású, nagyon masszív falak, vörös mészkőlapokkal burkolt padlók, komplett padlófűtésrendszerek, valamint medencék, csatornák, praefurniumok kerültek elő. A feltárás eredményei alapján egyre részletesebb adatok váltak ismertté a legiotábor fürdőjéről, aminek megtalálása a 18. században feltárt aquincumi Thermaemaiores feltáráshoz fogható jelentőségű és alapján fogja meghatározni a következő évek brigetiói kutatásait.

A brigetioi tábori fürdő alaprajza a 2021-2023. évi ásatási eredmények alapján

A 2017 óta a brigetioi legiotáborban zajló régészeti kutatások közül az idei volt az eddigi legnagyobb felületű és legtöbb információt nyújtó ásatás, amely rendkívül fontos információkkal szolgál a tábor teljes történetére vonatkozóan az alapítástól a római kor végéig.

Komárom, 2023. 12. 11.

.....
Dr. Bartus Dávid
régész, tanszékvezető egyetemi docens
az ELTE BTK dékánja

.....
Számadó Emese
régész, múzeumigazgató
Komáromi Klapka György Múzeum

ásatásvezetők